

Резнік Маргарита Миколаївна –
викладач кафедри права
юридичного факультету
Сумського державного університету

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ПЕРІОД ВІД ЗАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ ДО 1654 РОКУ.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню відповідальності в галузі землекористування у період від зародження державності до 1654 року. Проведено історико-правовий аналіз розвитку відповідальності зазначеного періоду. Надано відповідну характеристику та виділено особливості правового регулювання відповідальності в галузі землекористування.

Ключові слова

Галузь землекористування, правове регулювання відповідальності, правопорушення.

Аннотация

Статья посвящена исследованию ответственности в области землепользования в период от зарождения государственности до 1654 года. Проведен историко-правовой анализ развития ответственности указанного периода. Даны соответствующую характеристику и выделены особенности правового регулирования ответственности в области землепользования.

Ключевые слова

Отрасль землепользования, правовое регулирование ответственности, правонарушения.

Annotation

Article is devoted to research responsibilities in land use in the period from birth to independence in 1654. An historical and legal analysis of liability specified period. Courtesy of relevant characteristics and selected features of the legal regulation of responsibility in land use.

Keywords

Areas of land use, regulation of liability, corruption.

Постановка проблеми.

Питання належної організації діяльності органів державної влади в галузі землекористування є ключовим для забезпечення прав та свобод громадян і суспільства у сфері приватної власності. Вважається, що приватна власність на землю є одним з головних принципів розвитку демократичного суспільства. З цього можна зробити висновок, що приділення в українському законодавстві такої уваги питанням земельної реформи є свідченням зростання демократичних тенденцій в українському суспільстві. Тому є доцільним дослідження генези відповідальності в галузі землекористування у різні історичні періоди у цілому та посадових осіб, зокрема. Окремо хотілося б зупинитися на одному з них – періоду від зародження державності до 1654 року.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблеми.

Аналіз сутності та профілактиці відповідальності осіб за корупційні правопорушення в галузі землекористування періоду від зародження державності до 1654 року заклали роботи І.А. Городецької, О.Ю. Дрозда, О.В. Ільницького, Т.В. Лісової, Н.В. Марфіни, Л.В. Мілімко, О.С. Мірошніченко, О.В. Стукаленка, Ю.В. Чиж та інших.

Метою даної статті є розгляд та проведення історико-правового аналізу відповідальності в галузі землекористування у період від зародження державності до 1654 року з метою надання відповідної характеристики даному періоду, що у подальшому надасть можливість уникнути помилок

при запобіганні та протидії вказаним правопорушенням в галузі землекористування.

Виклад основного матеріалу.

Починаючи з витоків родоплемінного устрою, коли одні з членів племені надавали владні повноваження іншим одноплемінникам, підвищуючи їх соціальний статус, бере свій початок й історія випадків зловживання своїм становищем обраними особами. Цей процес активізувався під час розпаду первісного суспільства, оформлення інституту приватної власності окремих осіб (на відміну від попереднього спільного володіння родової общини тими чи іншими знаряддями праці та матеріальними благами), а також формування племінної знаті. «Використовуючи своє панівне становище у племені, старійшини племен, а також військові вожді, роль яких особливо підвищилася в епоху варварства та початку формування перших варварських королівств, почали привласнювати собі переважну більшість суспільної власності, яка ще донедавна належала широкій масі общинників, та левову частку військової здобичі, що ще більше посилювало соціальну та майнову нерівність всередині варварських племен» [1, с. 645].

Однак перш, ніж розпочати розгляд поширення відповідальності посадових осіб в галузі землекористування та виконання своїх обов'язків, слід розглянути питання щодо розвитку землекористування у зазначений історичний період, через який пройшли практично всі цивілізовані народи древності та сучасності.

Досить слушно з даного питання зауважує О.М. Пащенко, що процес розвитку вітчизняного земельного законодавства поділяє на два етапи: докодифікаційний і кодифікаційний. Останній бере свій початок з часів становлення та розвитку звичаєвого і писаного права на території України і тривав до моменту прийняття Українською Центральною Радою 18 січня 1918 року Тимчасового земельного закону [2, с. 40]. Можна погодитись з науковцем, що наступними ознаками докодифікованого етапу є:

- а) відсутність кодифікованих актів земельного законодавства;

б) здійснення регулювання земельних відносин в основному нормами цивільного права.

У свою чергу, кодифікаційний етап був започаткований прийняттям Тимчасового земельного закону і триває по сьогоднішній день. Він характеризується наявністю в земельному законодавстві України внутрішньогалузевих і загальногалузевих кодифікованих актів [2, с. 41].

Однак, ми вважаємо, що надана науковцем періодизація не повністю розкриває розвиток відносин в галузі землекористування на території сучасної України. Зокрема, не зрозумілим залишається, вплив даної періодизації на розвиток відповідальності посадових осіб у зазначеній галузі.

Вважаємо за доцільне розпочати дослідження з найдавніших часів, коли на землі панували варварські племена. Літописець у «Повісті врем'яних літ» зазначає: «Поляном же живущим особе и владеющим роды своими, и живяху каждо с родом своим на своих местах, владеюще каждо родом своїм» [3, с. 16]. М. Аркас, В. Колганов та І. Фроянов вважають, що у східних слов'ян в родоплемінний період існувало колективне землеволодіння, представлене родом, племенем, спілкою племен. Земля не ділилась, господарювання велося спільно великими сім'ями, порядкував господарством хтось з найстарших [4, с. 12; 5, с. 16; 6, с. 144].

З часом земля стає важливим економічним чинником для існування племен, роду. За володіння та користування землею починаються війни, як між племенами так і у середині великих родів. У цей період боротьби за землю посилюється відповідальність уповноважених осіб щодо належного забезпечення землекористування.

Одним із яскравих прикладів покарання за невиконання покладених на державну особу обов'язків є згадка у давньогрецьких істориків, про засудження одного зі скіфських царів, а саме: «в Ольвії будинок тримаючи, живе там з еллінкою як із законною дружиною, і носить одяг еллінський, приносячи пожертви богам еллінським», до страти [7, с. 274]. Як бачимо, навіть вища державна посада, належність до «царської крові» не убезпечило

винного у недотриманні та порушенні (на думку тодішнього скіфського суспільства) від найтяжчої форми покарання [8, с. 21].

З появою Київської Русі виділяється родоплемінна знать – князі, воїни-дружинники. Відбуваються істотні соціально-економічні зрушення, які завдали значного впливу на галузь землекористування. С.В. Юшкою зауважив, що разом із Київською Руссю виникало стародавнє право [9, с. 35]. А.П. Ткач відзначає, що окремі норми феодального права перетворилися у звичаї, яких дотримувалися на практиці, не вдаючись до їх походження, за принципом: «як раніше було», «по давнім правам», «по давнім звичаям» і тому подібне [10, с. 210].

Б.Д. Греков вказав, що за часів дії «Руської Правди» сусідська (вільна) община виростала з родової, а із зростанням феодального землеволодіння починала переходити у владу феодалів. Тому частина общин уже підпорядковувалася князям і боярам, а інша частина була ще вільною. Члени общини користувалися спільно земельними угіддями: луками, пасовищами, лісами, озерами, а щодо орних земель – вони оброблялися окремими сім'ями [11, с. 96].

Необхідно зазначити, що тривалий час правове регулювання землекористування у Київській Русі не були кодифіковані. Вперше це відбулось перед занепадом держави, що знайшло своє відображення у «Руській Правді». До неї входили:

- 1) Грамота Ярослава новгородцям 1015 року;
- 2) Правда Ярославовича середини XI століття;
- 3) Статут Володимира Всеволодича 1113 року [12, с. 466].

Слід вказати, що «Руська Правда» передбачала відповідальність у вигляді накладання великих штрафів за порушення кордонів феодальних угідь. Феодали мали значні привілеї в галузі землекористування. Наприклад, феодали не платили данини, користувалися пільгами при передачі майна в спадок [13, с. 6]. У свою чергу, у «Правді Ярославичів» (ст.ст. 19-41) встановлювався найвищий штраф за псування кордону та знищення знака

межі, зробленого на дереві: «А иже межу переореть любо перетес, то за обиду 12 гривне» (ст. 34), за пошкодження князівської бортні (ст. 32) [14, с. 49]. У «Поширеній Правді» ст. 83: «Оже межу перетнетъ бортную, или ролейную межу разореть, или дворную тыном перетынить, то 12 гривен продажи». Також, «Поширена Правда» регламентує князівську частку штрафу, щоб князівські складальники не зловживали владою, даною князем.

Після занепаду Київської Русі і татаро-монгольської навали державницькі тенденції у формуванні правового регулювання відносин в галузі землекористування призупинились. В результаті входження частини українських земель протягом тривалого часу до складу королівства Польського і князівства Литовського на українських землях панувала феодальна власність на землю литовського зразку. Зберігаються та розвиваються положення руського звичаєвого права, які поступово витісняють нові джерела права – нормативно-правові акти. Найважливіші з яких відіграють роль Литовські статuti (1529, 1566 і 1588 р.р.).

У свою чергу вони набувають роль основних нормативних актів у правовому регулюванні відносин в галузі землекористування. Норми статутів захищаючи інтереси шляхти. Передбачають нормативи цін, за якими родичі шляхтича мали право, незважаючи на земську давність, у будь-який момент викупити земельну ділянку, яку придбала людина «простого звання» [15, с. 71]. Отже, формується феодальна власність на землю, яка фактично існувала до скасування кріпосного права у 1861 році.

У даному випадку відбулось взаємопроникнення правових систем, адже останні містили в собі норми, які були запозичені з «Російської правди». Загалом діючі джерела права визначалися основними умовами так званого возз'єднання України з Росією, що були закріплені в «Березневих Статтях» 1654 року і царській грамоті від 27 березня того ж року.

Вже настання визвольна війни, яка тривала з 1648 до 1654 рр. проти польської шляхти вимагало перегляд правового регулювання в галузі землекористування на більшості території сучасної України. Проблема

землеволодіння та землекористування набула головної в ході цієї війни. Саме тому перемагаючи польську шляхту гетьман Б. Хмельницький почав роздавати українським феодалам, переважно козацькій старшині, землі польської заможної шляхти і католицьких монастирів. Селяни також отримували землю, однак у значно меншій кількості.

Так, аграрна політика Б. Хмельницького носила прогресивний характер. Крім козацької старшини, від неї виграли й прості селяни, які отримали право спадкового користування землею і вступ до козацтва. Даний період правового розвитку в галузі землекористування на території сучасної України відбувався у складних історичних умовах.

Висновки.

Таким чином, розглянутий історичний період – від зародження державності до 1654 року характеризується тим, що:

- а) на початку державності на території України не існувало права на землекористування, притаманного рабовласницькій державі;
- б) у східних слов'ян ще на етапі родоплемінного часу виникла общинна власність на землю у якій найстарший регулював відносини в галузі землекористування;
- в) з виникненням Київської Русі землекористування регулюється звичаєвим правом;
- г) згодом, «Руська правда» стає правовою основою для розвитку феодалного права в державі. Однак, вона не надала гарантій щодо належного забезпечення відповідальності за порушення в галузі землекористування;
- д) Литовські Статути остаточно закріпили феодалну власність на землю, яка було основою для правового регулювання галузі землекористування і проіснувала до скасування кріпосного права у 1861 році.

ЛІТЕРАТУРА:

1. История Древнего мира. / Под ред. Кортина В.С. — М.: Наука, 1974. — 870 с.
2. Пащенко О.М. Розвиток і кодифікація земельного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Пащенко Олександр Миколайович. — Одеса, 2001. — 184 с.
3. Повість врем'яних літ : Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, комент. В.В. Яременка. — К. : Рад. письменник, 1990. — С.16.
4. Аркас М.М. Історія України – Русі / Вступне слово і комент. В.Г. Сарбея. — Факс. вид. — К. : Вища школа, 1990. — 456 с.
5. Колганов М.В. Собственность. Докапиталистические формации. М.: СОЦЭКГИЗ, 1962. — 496 с.
6. Фроянов И.Я. Киевская Русь : Очерки отечественной историографии. — Л. : Издат. Ленинградского ун-та, 1990. — 328 с.
7. Историки античности. В 2 т. — Симферополь : Экспо, 1998. — Т.1, 480 с.
8. Стукаленко В.А. Адміністративна відповідальність посадових осіб за порушення виборчого законодавства : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Стукаленко Віктор Авксентійович. — Запоріжжя, 2011. — 240 с.
9. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. — М. : Юриздат, 1949. — 543 с.
10. Ткач А.П. Кодифікація, пам'ятники та основні риси права України другої половини XVIII – першої половини XIX ст. : Дис...д-ра. юр. наук : 12.00.01. — К., 1969. — 734 с.
11. Греков Б.Д. Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII в. — М.-Л. : АН СССР. — 1946. — 958 с.
12. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII-XIII вв. — М., 1982. — 565 с.

13. Черепнин Л.В. Отечественные историки XVIII-XX вв. : Сб. ст., выступлений, воспоминаний. — М. : Наука, 1984. — 343 с.

14. Российское законодательство X-XX веков : В 9 т. / Юрид. лит. — М., 1984. — Т. I : Законодательство Древней Руси. — 432 с.

15. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Часть шестая. Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI-XVIII веке (1498-1795). Том 1. — Киев: В университетской типографии (И. Завадского), 1876. — 161 с.